

І.І. ДЕНИСКО

Національний дендрологічний парк "Софіївка" — Науково-дослідний інститут НАН України
Україна, 20300 м. Умань, вул. Київська, 12а

ВІТАМІНОНОСНІ ШИПШИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ "СОФІЙКА"

Наведено характеристики вітаміноносних видових форм Rosa L., інтродукованих в умовах дендропарку "Софіївка".

Цілющі властивості шипшини (*Rosa L.*) відомі людству з найдавніших часів. Значення цієї рослини як джерела лікувальних і профілактичних засобів не втратило своєї актуальності й сьогодні: це широкоживана у медицині полівітамінна рослина, препарати якої активізують обмінні процеси в організмі, посилюють його опірність до захворювань і несприятливих умов середовища, мають протизапальні, ранозагоюючі, сечовий жовчогінні властивості, виявляють проти-склеротичний ефект [7].

Як сировину для приготування ліків використовують квіти, до складу яких входять ефірні олії, а також плоди, що містять органічні кислоти (лимонну та ін.), цукри, пектини, флавоноїди, ефірну та жирну олії, сполуки кальцію, магнію, марганцю, заліза, фосфору, провітамін А (12—18 мг%), вітаміни В₁, В₂ (0,03 мг%), В₅, С (2,7—5,5 %), Е, К, Р [1].

Метою роботи є з'ясування видового складу вітаміноносних шипшин у колекції Національного дендропарку "Софіївка" НАН України і перспективності їх подальшого промислового вирощування.

Об'єкти дослідження — види *Rosa L.* секцій *Cinnamomeae* (DC.) Rehd. і *Caninae* (DC. ex Crep.) Rehd.

Національний дендрологічний парк "Софіївка" НАН України розташований у м. Умані Черкаської області на 48°46' північної широти і 30°14' східної довготи. Це територія південної частини Правобережного Лісостепу України. Ґрунти — малогумусні чорноземи та сірі лісові, сформовані на лесоподібних суглинках. Клімат помірно-континентальний з

теплим сонячним літом, помірно холодною зимою, достатньою кількістю опадів. Середня річна кількість опадів становить 467 мм на рік. У розподілі атмосферних опадів чітко виявляється літній максимум — у цей період випадає близько 70% усієї річної кількості опадів. Сніговий покрив утворюється щороку, але він незначний (максимум 65 см, мінімум 2 см) і нестійкий. Переважають вітри північно-західного напрямку. Абсолютний максимум температур зафіксовано в серпні (38°С), абсолютний мінімум — у січні (мінус 31,7 °С). Тривалість безморозного періоду — 191 день.

Вивчення шипшин у дендропарку "Софіївка" триває з 1980 р. [5]. Колекція містить близько 70 видів і форм, що належать до 10 секцій — *Banksianae* Lindl., *Bracteatae* (Thory) Rehd., *Caninae* (DC. ex Crep.) Rehd., *Carolinae* (Crep.) Rehd., *Cinnamomeae* (DC.) Rehd., *Gallianae* (Ser. ex DC.) Rehd., *Indicae* Thory, *Laevigatae* (Thory) Rehd., *Pimpinellifoliae* (Ser. ex DC.) Rehd., *Synstylae* (Ser. ex DC.) Rehd. [3, 5].

На території Уманського району види роду у дикому стані зростають на узліссях дубових і дубово-грабових лісів, по чагарниках, на схилах. Це здебільшого *Rosa canina L.*, *R. corymbifera Borkh.*, *R. gallica L.*, *R. majalis Herrm.*, *R. micrantha Smith*, *R. mollis Smith.*, *R. spinosissima L.*, *R. tomentosa L.*, *R. villosa L.* [3].

Крім зазначених місцевих видів, у дендропарк інтродуковано види і форми південноєвропейського, далекосхідного й північноамериканського походження.

Залежно від вмісту вітаміну С сировину плодів шипшини умовно поділяють на два ґатунки — високо- й низьковітамінний.

Високовітамінну сировину (вміст аскорбінової кислоти не менше 1%) отримують з

видів секції *Cinnamomeae* (DC.) Rehd. Існуючі промислові технології дозволяють отримувати з високовітамінної сировини екстракти, сиропи, вітамінні концентрати.

Види, що належать до секції *Caninae* (DC. ex Cresp.) Rehd., є джерелом низьковітамінної сировини (вміст вітаміну С — 0,2—0,9%). З неї виробляють "Холосас" (згущений водний екстракт плодів шипшини з цукровим сиропом) та деякі інші препарати. Вміст вітаміну С у плодах представників решти секцій шипшини не досягає 0,2%, використання їх у промисловому виробництві ліків і харчових концентратів є недоцільним [1, 6].

Нижче наведено короткі описи видів і форм представників секцій *Cinnamomeae* (DC.) Rehd. і *Caninae* (DC. ex Cresp.) Rehd., які інтродуковано в дендропарк "Софіївка".

Секція ***Cinnamomeae* (DC.) Rehd.** Характерною ознакою є чашечка, що складається з цілокраїх чашолистків, які залишаються при стиглих плодах і спрямовані догори (майже в усіх видів), отвір гіпантію залишається відкритим [1, 2].

***Rosa davurica* Pall. (шипшина даурська).** Кущ заввишки до 1,5 м. Колючки парні, вигнуті; при основі пагонів — прямі, чергуються із щетинками. Листки із 7 листочків, темно-зелені. Квітки темно-рожеві, діаметром до 4 см, зібрані в невеликі щиткоподібні суцвіття. Плоди круглясті, темно-червоні, досягають у серпні. Зимостійка й посухостійка. Поширена у Східному Сибіру, Китаї, Монголії, на Далекому Сході. Інтродукована в парк у 1950 р. [5].

***Rosa majalis* Herrm. (шипшина травнева).** Кущ заввишки до 2 м. Колючки прямі або вигнуті. Листки з 5—7 листочків, сизувато-зелені. Квітки поодинокі, яскраво-рожеві. Плоди яйцеподібні, червоні, досягають у серпні. Зимостійка. Зростає в Центральній і Східній Європі, Скандинавії, Західному й Східному Сибіру. Місцевий вид [5].

***Rosa rugosa* Thunb. (шипшина зморшкувата).** Кущ заввишки до 1,6 м. Колючки різні за розміром, опушені, густі, чергуються із щетинками. Листки з 5—9 листочків, зморшкуваті, темно-зелені. Квітки фіолетово-червоні, інколи білі, великі, поодинокі або в невеликих суцвіттях. Плоди кулясті, дещо

приплюснуті, діаметром до 3 см, червоні, досягають у серпні — жовті. Зимостійка й стійка до грибних захворювань. Поширена на півдні Камчатки, Сахаліні й у Японії. В парку відома з 1927 р. Представлена такими формами: *f. albiflora* V. Mitin (ф. білокріткова); *f. carminea* V. Mitin (ф. кармінова); *f. microcarpa* V. Mitin (ф. дрібноплода); *f. roseaflora* V. Mitin (ф. рожевокріткова); *f. rubiflora* V. Mitin (ф. червонокріткова); *f. rubro-plena* Regel. (ф. червоно-махрова) [5].

***Rosa setipoda* Hemsl. et Wils. (шипшина щетинистонога).** Кущ заввишки до 3 м. Колючки парні, вигнуті, міцні, при основі пагонів прямі, чергуються із щетинками. Листки з 7—9 листочків, сірувато-зелені. Квітки блідо-рожеві, діаметром до 4 см, на залозисто-опушених квітконіжках, зібрані в щиткоподібні суцвіття. Плоди глекоподібні, червоні, щетинисто-залозисті, досягають стиглості в листопаді. Зимостійка. Природний ареал — Центральний Китай. Інтродукована в парк у 1983 р. [5].

***Rosa webbiana* Wall. ex Royle (шипшина Уєббова).** Кущ заввишки до 1,5 м. Колючки парні, інколи розсіяні, дещо вигнуті, рідше прямі. Листки з 7—9 листочків, сірувато-зелені. Квітки білі, діаметром до 4 см, поодинокі або зібрані по 2—3 на верхівках пагонів. Плоди яйцеподібні, червоні, голі або дещо залозисто-опушені, досягають у серпні. Зимостійкість середня. Поширена в Середній Азії, Гімалаях, Китаї, Монголії. Інтродукована в дендропарк "Софіївка" в 1983 р. [5].

***Rosa webbiana* Wall. ex Royle × *R. alberti* Regel. (шипшина Уєббова × шипшина Альберта).** За ознаками не відрізняється від *R. webbiana* Wall. ex Royle [5].

Секція ***Caninae* (DC. ex Cresp.) Rehd.** Характерною ознакою є наявність перисторозсічених чашолистків, які після цвітіння відігнуті до плодів (майже в усіх видів), під час досягання обпадають, при цьому отвір гіпантію замикається п'ятикутною площиною [1, 2].

***Rosa canina* L. (шипшина собача).** Поліморфний вид, представлений формами, що відрізняються за низкою ознак:

f. memorialis V. Mitin (ф. меморіальна). Кущ заввишки до 9 м. Плоди довгасті. Стійка. Місцева форма;

- f. *mgriica* V.Mitin (ф. мгрійська). Кущ заввишки до 3 м. Колючки численні, вигнуті, міцні. Плоди круглясті. Стійка. Зростає у Східній Грузії. Інтродукована в дендропарк у 1984 р.;
- f. *paradoxalis* V.Mitin (ф. дивна). Кущ заввишки до 5 м. Деякі пагони й листки не мають колючок. Плоди круглясті, середнього розміру, досягають у жовтні. Стійка. Походить із Східної Грузії. Інтродукована в дендропарк у 1984 р.;
- f. *praesox* V.Mitin (ф. рання). Кущ заввишки до 4 м. Колючки нечисленні. Плоди видовжені, від середніх до великих, досягають у серпні. Стійкість низька, вражається грибними захворюваннями. Культурна форма, отримана з м. Донецька. Інтродукована в дендропарк у 1984 р.;
- f. *umanensis* V.Mitin (ф. уманська). Кущ заввишки до 4 м. Колючки відсутні. Листки з 7 листочків. Квітки білі, діаметром до 6 см, поодинокі або в невеликих суцвіттях. Плоди округло-яйцеподібні, голі, червоні, від середніх до великих, досягають у вересні. Зимостійка й посухостійка. Культурна місцева форма;
- f. *vardisubanica* V.Mitin (ф. вардісубанська). Кущ заввишки до 5 м. Колючки численні, шаблеподібно вигнуті, світлі, міцні. Листки дещо залозисті. Квітки білі. Плоди овальні, середнього розміру, щетинисті, досягають у жовтні. Дуже стійка. Поширена у Східній Грузії. Інтродукована в дендропарк у 1984 р.;
- f. *zacatalica* V.Mitin (ф. закатальська). Кущ заввишки до 4 м. Листки голі; молоді — червонясті. Плоди вузько-довгасті, середнього розміру, щетинисто-залозисті, на щетинистих плодоніжках. Природне поширення — Грузія, Азербайджан. Інтродукована в дендропарк у 1984 р. [5].

Rosa corymbifera Borkh. (шипшина щитконосна). Кущ заввишки 2,5 м. Колючки численні, гачкуваті. Листки з 5—7 листочків, темно-зелені. Квітки рожеві, поодинокі або в щиткоподібних суцвіттях. Плоди округло-яйцеподібні, від середніх до великих, голі, червоні, досягають у серпні. Зимостійка й посухостійка. Поширена по всій території Європи, в Передній і Середній Азії, Північній Америці.

Місцевий вид. У дендропарку "Софіївка" представлена також *R. corymbifera* L. f. *granatum* V.Mitin (ш. щитконосна ф. гранатна), інтродукована в дендропарк у 1984 р. [5].

Rosa dumalis Becht. (шипшина заростева). Кущ заввишки до 3 м. Колючки великі, дещо вигнуті. Листки із 7 листочків, голі, сизувато-зелені. Квітки яскраво-рожеві, поодинокі або в щиткоподібних суцвіттях. Плоди кулясто-яйцеподібні, червоні, голі, великі, досягають стиглості у серпні—вересні. Зимо- й посухостійка. Поширена в атлантичній частині Європи, Скандинавії. Інтродукована в дендропарк у 1983 р. [4, 5].

Rosa glauca Pourr. (шипшина сиза). Кущ заввишки до 2,5 м. Пагони сизуваті, вкриті нечисленними прямими або вигнутими колючками, ближче до основи — щетиноподібними. Листки темно-зелені, з червонястим відтінком і сизуватим восковим нальотом. Квітки діаметром до 4 см, поодинокі або в невеликих суцвіттях. Плоди кулясті, червоні, досягають у серпні. Зимостійка. Поширена в Середній Європі, Малій Азії. В парку відома з 1927 р. [5].

Rosa jundzillii Bess. (шипшина Юндзілла). Кущ заввишки до 2 м. Колючки прямі або вигнуті. Листки темно-зелені, опушені. Квітки великі, діаметром до 6 см, яскраво-рожеві, поодинокі або в щиткоподібних суцвіттях. Плоди червоні, залозисто-щетинисті, досягають у серпні. Зимостійкість середня. Поширена у середніх і південних районах Східної Європи. Місцевий вид [5].

Rosa micrantha Smith (шипшина дрібноквіткова). Кущ заввишки до 3 м. Колючки гачкоподібні, широкі, міцні. Листки із 7 листочків. Квітки блідо-рожеві, діаметром до 5 см, поодинокі або в щиткоподібних суцвіттях. Плоди яйцеподібні або еліптичні, великі, червоні, досягають у серпні. Зимо- й посухостійка. Зростає у Центральній і Південній Європі, Туреччині. Місцевий вид. Представлені також форми: f. *mutabilis* V. Mitin (ф. мінлива); f. *samtredica* V.Mitin (ф. самтредська) [5].

Rosa mollis Smith (шипшина м'яка). Кущ заввишки до 1 м. Пагони сизуваті, негусто вкриті колючками. Квітки темно-рожеві, діаметром до 6 см, поодинокі або в негустих щиткоподібних суцвіттях. Плоди кулясті або

грушоподібні, червоні, залозисто-щетинисті, досягають у липні—серпні. Зимостійка. Поширена у Середній і Східній Європі, Скандинавії, Малій Азії, Ірані. Місцевий вид [5].

Rosa rubiginosa L. (шипшина іржава). Куц заввишки до 3 м. Колючки численні, великі, широкі, вигнуті або прямі, з домішкою дрібних колючок і щетинок. Листки з 5—7 листочків, темно-зелені, опушені, з дуже запахними залозками. Квітки рожеві, діаметром до 5 см, поодинокі або в щиткоподібних суцвіттях. Плоди яйцеподібно-кулясті, середнього розміру, червоні, залозисто-щетинисті, досягають у серпні. Зимостійка, але вражається іржею троянд. Зростає в Центральній, Південній і Східній Європі, Малій Азії. Місцевий вид [4, 5].

Rosa tomentosa Smith. (шипшина повстиста). Куц заввишки до 3 м. Колючки прямі або дещо вигнуті, міцні. Листки з 5—7 листочків, опушені, із залозками. Квітки білі, діаметром до 6 см, поодинокі або в щиткоподібних суцвіттях. Плоди видовжено-еліптичні, великі, червоні, залозисто-щетинисті, досягають у серпні. Зимостійка. Поширена в Центральній і Південній Європі, Малій Азії. Місцевий вид [5].

Rosa villosa L. (шипшина волосиста). Куц заввишки до 2,5 м. Колючки великі, гострі, шаблеподібно вигнуті або прямі. Листки з 5—7 листочків, опушені, залозисті. Квітки темно-рожеві, великі, поодинокі або в невеликих щиткоподібних суцвіттях. Плоди кулясті або овальні, великі, червоні, залозисто-щетинисті, досягають у серпні. Зимостійка. Поширена у Західній і Східній Європі, Малій Азії. Місцевий вид [5].

Зазначені вище види і форми *Rosa L.*, за винятком *R. canina f. graecox*, *R. jundzillii*, *R. rubiginosa*, *R. webbiana*, відзначаються значною зимостійкістю й посуховитривалістю, стійкістю до грибних захворювань.

Із зростанням попиту на лікарські препарати рослинного походження відповідно зростає і потреба медичної й харчової промисловості в сировині шипшини. Досвід інтродукції описаних вище вітамінноносних шипшин — представників секцій *Cinnamomeae* (DC.) Rehd. і *Caninae* (DC. ex Crep.) Rehd. у Національному дендропарку "Со-

фіївка" дає підставу для подальших досліджень вмісту в їх сировині діючих речовин та продуктивності цих видів в умовах південної частини Правобережного Лісостепу України з метою отримання високоякісної вітамінної сировини.

1. Гаммерман А.Ф. Курс фармакогнози. — Л.: Медицина, 1967. — С. 502—507.

2. Інструкція по сбору и сушке лекарственных растений (сборник инструкций). — М.: Медицина, 1985. — С. 293—296.

3. Каталог рослин дендрологічного парку "Софіївка". — Умань: Уманський дендрологічний парк "Софіївка" НАН України, 2000. — С. 102—108.

4. Косенко І.С., Шлапак В.П. Творець колекційного фонду шипшин у Національному дендрологічному парку "Софіївка" // Інтродукція рослин. — 2004. — № 3. — С. 76—83.

5. Митин В.В. Інтродукція шиповників в Лесостепи України. — К.: Наук. думка, 1993. — 62 с.

6. Розенцвейг П.Э., Сандер Ю.Н. Технология лекарств и галеновых препаратов. — Л.: Медицина, 1967. — С. 671—675.

7. Справочник по лекарственным растениям / А.М. Задорожный, А.Г. Кошкин, С.Я. Соколов и др. — М.: Экология, 1992. — С. 395—401.

Рекомендувала до друку О.Л. Рубцова

И.Л. Дениско

Национальный дендрологический парк "Софиевка" — Научно-исследовательский институт НАН Украины, Украина, г. Умань

ВИТАМИНОНОСНЫЕ ШИПОВНИКИ НАЦИОНАЛЬНОГО ДЕНДРОЛОГИЧЕСКОГО ПАРКА "СОФИЕВКА"

Приведены характеристики витаминноносных видов и форм *Rosa L.*, интродуцированных в условиях дендропарка "Софиевка".

I.L. Denisko

National Dendrological Park *Sofiyivka* — Scientific Research Institute, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Uman

VITAMIN BEARING DOGROSES IN THE NATIONAL DENDROLOGICAL PARK SOFIYIVKA

The characteristics of the vitamin bearing species and forms of *Rosa L.* introduced in the conditions of the dendrological park *Sofiyivka* are given in the article.